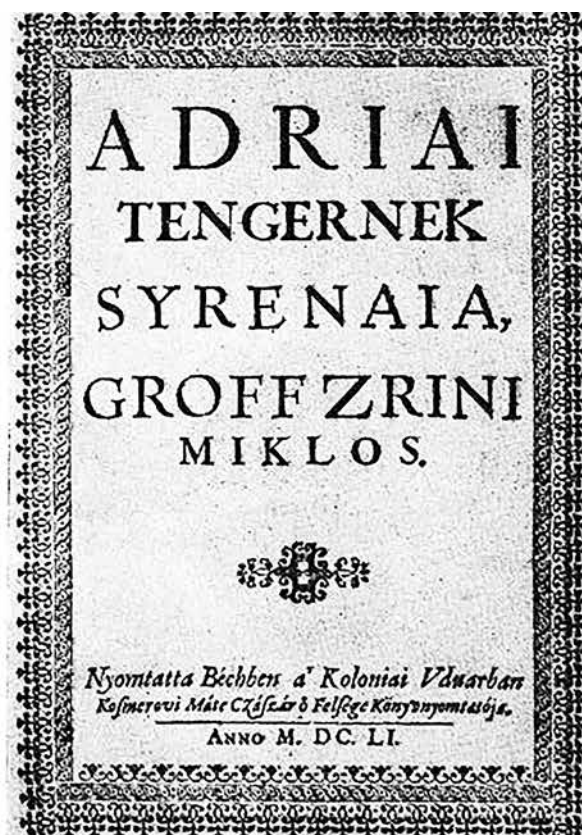

Mihovics József

Muraköz Tassója, aki Homéroszhoz és Vergiliushoz mérhető

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulójára (3.)

Zrínyi Miklósnak nem adatott meg, hogy kiteljesedjen alkotói vénája. Az *Adriai tengernek Syrenaia* című kötete, benne a Szigetvár ostromáról szóló verses eposza mégis a magyar irodalom meghatározó alkotása, amit Péter öccsének fordításában, pontosabban átíratában a horvátok is alapműnek tekintenek. Az eredeti magyar változatot 1650-ban állította össze a szerző. Ebben az évben halt meg első felesége, a verseiben Viola néven emlegetett Draskovits Mária Euzébia. A könyv így hát egyféle gyászkötetnek is felfogható, de mindenképpen egy életszakasz lezárása. Zrínyi a történetek után nem sokkal (1652) újra megnősült. Második felesége Maria Sophia Löbl grófkisasszony; neki köszönhetően rokoni kapcsolatba került a horvát/magyar gróf az osztrák, német arisztokrácia több befolyásos családjával. A gyűjteményes munka

Adriai tengernek syrnaia
1651-ből. Az első kiadás
borítója

ZRÍNYI PÉTER könyvének címlapja

WERBŐCZY Tripartitumának horvát nyelvű címlapja 1574-ből

Bécsben jelent meg 1651-ben, s a fő művének számító eposz mellett hosszabb terjedelmű lírai versek (*Idillium*, *Fantasia poetica*, *Feszületre*) és rövidebb epigrammák is helyet kaptak benne.

Mit is takar a Syren kifejezés az összefoglaló címben? Egyes értelmezések szerint a költő az Adriai-tenger mesebeli, kettős, madár-emberi alakú lényével, szirénjeivel azonosítja önmagát, akik bűvös-bájos-baljós énekükkel elcsábítják a hajósokat. De lehet a szerző nevének olaszos formája, a SERIN-nek az anagrammája. Sőt a példaképnek tekintett, neves olasz lírikus, Giovan(ni) Battista (más néven Giambattista) Marino (1569–1625) is állhat a háttérben, akit a kortársak a Tírrén-tenger szirénjének neveztek. Sokat sejtető a kötet címlapja, amelyet a horvát rézmetsző G. Subarich készített. A képen hajóban ülő páncélos férfi a költő. Előre néz, úti célja irányába, miközben egyik kezével a vitorlát igazítja, másikkal a kormánylapátot tartja, nem törődve a két halfarkú nőalakkal (szirénekkel). A vitorlát szél dagasztja, az árbocra tekert szalagon a költő jelmondata olvasható: Sors bona, nihil aliud (Jó szerencse semmi más). Nagy betűkkel ott a cím is: ADRIAI TENGERNEK SYRENAIA, majd a szerző neve szintén verzállal: GROFF ZRINI MIKLOS. A szirén tehát mindenképpen a költőt jelentő metafora.

A verses eposz Szigetvár 1566. évi elestéről szól. A mű eredeti címe *Obsidio Szigetiana* volt, ami később a nagy nyelvújító, Kazinczy Ferenc javaslatára lett *Szigeti veszedelem*. A vár ostromának történetét már Zrínyi előtt többen feldolgozták a 16. és 17. században. Sőt később is. Így 1858-ban terjedelmes, több kötetes történelmi regény formájában Szepteknek nagy szülöttje, Király Pál is írt róla.

Zrínyi *Obsidio*-ját 15 rész (latinul pars) alkotja. A versszakok részenként számozottak. Ezek összege 1566, vagyis azonos a szigeti ostrom évszámával. Ebben nincs benne a 14. és 15. ének végén található egy-egy kurzív szedésű strofa.

A dedikáció részeként „Az olvasónak” címzett szövegben az író Homérosszal veti össze magát, aki 100 esztendővel a trójai veszedelem után írta históriáját, és neki szintúgy 100 évvel a történetek után adatott megalkotnia a *Szigeti veszedelmet*. Aztán szerénykedve a másik nagy eposzíró is megemlíti, szinte mentegetőzve: „Virgilius 10 esztendeig írta Aeneidost; énnékem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat. Egyikhez is nem hasomlitom pennámat, de avval ő előttök kérkedhetem, hogy az én professioim avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál; az kit irtam, multságért irtam, semmi jutalmot nem várok érte. Őnekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Irtam, az mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mind az holdban, mind az napban...Fabulákkal kevertem az históriát; de úgy tanultam mind Homerustul, mind Virgiliustul, az ki azokat olvasta, megismerheti egyiket az másiktul. Török, horvát, deák szókat kevertem verseimben, mert szebbnek is gondoltam úgy, osztán szegény az magyar nyelv: az ki históriát ír, elhiszi szómat.”

Az első ének a prozopoeiával (témamegjelölés) kezdődik. Sorait gimnáziumi tanulmányaink során kívülről fújtuk. „Én az ki azelőtt iffiu elmével / Játszottam szerelemnek édes versével, / Küszködtem Viola kegyetlenségével: / Mastan immár Mársnak hangassabb versével / Fegyvert s vitézt éneklek, török hatalmát / Ki meg merte várni Szulimán haragját, / Ama nagy Szulimánnak hatalmas karját, / Az kinek Európa rettegte szablyáját.” Invokációjában (segélykérés) Zrínyi a Szűzanyához fordul: „Adj pennámnak erőt, úgy írhaszak, mint volt, / Arrol, ki fiad szent nevéért bátran holt.” A fohász felidézheti bennünk Deák Ferenc kétszavas mondását, mely örök időkre akár a sajtótörvény része lehetne: „Igazat írni!”

Zrínyit eposza a világirodalom jegyzett alkotóinak a sorába emeli. Bár nem a halhatatlanságnak szánta művét, mégis az lett, annak ellenére, hogy aktuális politikai,

hadi célokat szolgált. A szerzőt a Muraköz Tassójaként is emlegetik, párhuzamot vonva a *Szigeti veszedelem* és az itáliai költő *A megszabadított Jeruzsálem* című epicsza között. Ezt az összehasonlítást 1859-ben tartott akadémiai székfoglalójában a költőóriás Arany János (1817–1882) tette meg, aki Zrínyit sok ponton eredetibbnek találta olasz társához képest, nem elhanyagolva a hasonlóságot sem, amely a keresztények és muszlimok harcában csúcspontot ki.

Miklós az öccsét, Pétert és annak Syrena-ját sem tekinti riválisnak. Pedig ahogy a fiatalabb testvér a saját előszavában írta: bátyja meghaladja őt, és hogy nem szeretné magát vele összemérni a költői alkotás ügyességében. A kölcsönös tisztelet, elismerés jele az, ahogy Miklós a *Szigeti veszedelem*ben is megénekelte öccse törökellenes hőstetteit: „Hiszen Zríni Péter, kit az én szemem lát, / Mely rettentí Boszniát és Hercegovinát, / Láttuk immáron is ő vitéz próbáját, / Ésszel, kézzel, szível, kit törökön csinált.” Máshelyütt ezt írja a fiatalabb testvérről: „Esmerem távulról vitéz Marsnak fiát, / Esmerem, esmerem, mint jártatja lovát, / Ez én vitéz öcsém mind magyar, mind horvát, / Igazán szereti, mert látjuk, hazáját.”

Péter a teljes Syrénát 1660-ben ültette át horvát nyelvre *Adrijanskoga mora sirena* címmel. Munkája jó értelemben vett parafrázis, átköltés, átdolgozás, sem mint szó szerinti fordítás. Ahogy Klaniczay Tibor (1923–1992) Kossuth-díjas irodalomtörténész *Az írók nemzeti hovatartozása* című munkájában fogalmaz: „A Zrínyiász mint költői struktúra nem magyarázható, nem érthető meg csak a magyar irodalom fejlődéséből. Nem olyan magyar mű, melyre hatással volt a horvát irodalom is, hanem olyan, amelyiknek a létrejöttében a horvát irodalomnak organikus része volt.” Az életmű kutatója a magyar változat elsőbbségét Miklós zsenialitásán kívül azzal is magyarázza, hogy őt a magyar földhöz kötötték birtokai, s nyilván az itteni nyelven szólalt meg. Az akadémikus eljátszik a gondolattal: mi lett volna, ha a vagonmeg-

A Bibliotheca Zriniana
Zágrábban kiállított
egyik darabja

Mavro Orbini szlávokról szóló, nagy becsben tartott könyvének címlapja

Zrínyi Miklós ajánló sorai a magyar nemességnek

osztás során az idősebb testvér kerül a tenger mellékre, s a fiatalabb Péteré lett volna a Muraköz? Nem kizárt, hogy a Zrínyiász horvátul születik meg...

Zrínyi Péter tehát átköltött, nemcsak fordított, tele a muraközi kaj és a tenger melléki ça-nyelvjárás szavaival. Munkáját Velencében jelentette meg *Adrijanskoga mora sirena* címen. Több száz saját strófát írt hozzá, amelyekben szándéka szerint az eredeti mű bizonyos pontjait óhajtotta a helyükre tenni. Lehet, komolyan vette a báty előszóban írt vallomását, mely szerint nem volt ideje „corrigálni” a munkáját.

Kettejük nyelv-választása mellett a végső szándékukban is különbségek fedezhetők fel. A *Szigeti veszedelem* magyar ajánlásában ez áll: „Dedicálom ezt az munkámat / magyar nemességnek, / adja Isten, hogy véretem / utolsó csöppig hasznossan / néki dedicálhassam.” Péter az átköltését Horvátország és szűkebb pátriája, a Tenger mellék hazaszerető honvédőinek rekkommendálja... De ajánlja kora művelt horvát közösségének egészen Dalmáciáig, ahol olaszul is tudnak, s az itáliai költőket, Petrarcat és másokat eredetiben olvassák. Ahogy horvátul fogalmaz: első szándéka az, hogy „a világ lássa, milyen vitéz fiakkal büszkélkedik országunk, mennyire tiszteli és becsüli őket, miközben annyian elhagytak bennünket, és szinte teljesen megfélemeztek rólunk. Másodszor, hogy mi magunk e dicső tettek tükréből megtudjuk, miként kell törekednünk arra, hogy magunkat nem kímélve vérünket ontsuk és életünket adjuk a keresztény hitért, hazánkért és uralkodónkhoz való hűségünkért”. Mindezek után ő is megjegyzi: egyáltalán nem törekszik költői babérokra, hanem művét a Miklóshoz igazítja, és az övével javítja a saját munkáját.

A Syréna így akár a testvérpár közös alkotásaként is felfogható. Zrínyi Péter munkájában nem pusztán egy magyar mű fordítását kellene látni, sokkal inkább mindkét irodalom közös gyermekének horvát variánsát. Péter megmaradt az eposz eredeti, latinos címénél: *Opsada Sigeta*. Ez jobban fedti az eredeti szerző akaratát, aki szintén a latin *Obsidio Sigetiana* címet választotta. (Ahogy már utaltunk rá, később a nyelvújító Kazinczy Ferenc javaslatára *Szigeti veszedelem* lett a mű magyar címe). A teljes kötetet horvát címe – *Adrijanskoga mora sirena* – viszont szövegű fordítása az első kiadásnak a címdallal szemközt metszetén olvasható „Adriai tengernek Syrenája” mondatnak. A hozzáértők szerint akármelyik változatot nézzük: alapművel állunk szemben, amelynek hatása felbecsülhetetlen mindkét irodalom számára, s nem csoda, hogy itt és ott is, ezt és azt is nemzeti eposznak tekintik.

Mutasd a könyveidet, könyvtáradat, megmondom ki vagy! Sokan leírták már, hogy Zrínyi Miklós bibliotékája a tulajdonos műveltségéről, jó ízléséről árulkodik. Az olvasnivalót a korabeli Európa legnevesebb kiadóitól és nyomdáiból szerezte be. Külön érdeme, hogy az egész gyűjteményt nagy hozzáértéssel katalogizálta, 11 szakterület szerint. Ezzel 1662-ben végzett, s latin összefoglaló címet adott neki: *Catalogus omnium librorum bibliothecae Csaktorniensis excellentissimi atque illustrissimi domini comitis Nicolai a Zrini obani. Anno Domini 1662. die 10 octobris.* (Azaz: A magas rangú Zrínyi Miklós csáktornyai fejedelem és bán könyvtárának katalógusa...) Szakértelmét a néhai Zvonimir Bartolić, a csáktornyai tanítóképző egykori professzora is dicséri, aki az általa szerkesztett háromkötetes *Trip-tih Zriniana* című kiadvánnyal négy éve részt vett a frankfurti nemzetközi könyvszemlén, ahol munkáját a világ száz legszebb kötete közé sorolták.

A Bibliotheca Zriniana értékére utal, hogy a kor neves személyiségei is felkeresték. Nyilván használták a család tagjai, az udvartartás személyzete, de legfőképp a könyvek gazdája, ami kitűnik *Az Adriai tenger szirénája* című

művében feltüntetett számos idézetből és hadtudományi munkáiból. A könyveknek több mint fele latin, harmada olasz, a többi német, cseh, és spanyol; a többnyelvű szótárak sorát a latin-olasz, a latin-görög, valamint a latin-francia alkotja. Horvát könyvet alig találunk könyvtárban, de magyart is csak néhányat. Az itáliai kiadványok közül gyakran belelapozott, a 16. században élt dubrovnikai történész, Mauro Orbini 1601-ben Pesaroban kiadott *Il regno degli Slavi* című kötetébe, amelyet széljegyzetekkel is ellátott. Ez egyfajta általános szláv történet olasz nyelven, amely évszázadokon át befolyásolta a szláv ideológiát és a historiográfiát, s nagy szerepe volt a szláv népek öntudatra ébredésében. Ott találjuk még a polcokon Bonfini és Istvánffy magyar történeteit, amelyeknek – más forrásokkal együtt – szintén nagy hasznát vette a *Szigeti veszedelem* megírásakor.

A 731 kötet darabjait ritkán tárják a nagyközönség elé, többnyire csak kutatók férnek hozzájuk. Hat éve viszont (2014-ben) a költő és hadvezér halálának 350. évfordulójára időzítve rövid időre a zágrábi nemzeti könyvtárban kiállítottak néhány becses darabot, így az *Adriai Tengernek Synrenája* első, 1651-es kiadását, valamint egy-két ritkaságnak számító magyar nyelvű kéziratot. Ekkor tárták a nagyközönség elé a piros bársonykötésben, csillogó arany metszessel ellátott, a római pápa által ajándékozott kötetet, benne Zrínyi Miklós latin bejegyzésével, amely így szól magyarra fordítva: „Ezt a könyvet maga a szerző, VIII. Orbán ajándékozta Zrínyi Miklós grófnak, amikor ő még serdületlen ifjúként Rómában volt, miközben [a pápa] Horatius ezen verssorait idézte: »Fortes creantur fortibus et bonis, / Est in iuvenis, est in equis / Patrum virtus, nec imbellem feroces / Progenerant aquilae columbam.«” (Magyarul: „A bátrakat a bátrak és jók szülik, az ökrökben és a lovakban uraik erénye is van, és a sas nem nemz galambot.”)

A könyvtár meglehetősen kalandos utat járt be az évszázadok során, szinte csoda, hogy teljes egészében megőrződött. Zrínyi Miklós korai, tragikus halála után özvegye, második felesége, Löbl Mária Sophia örökölte, aki később fiára Zrínyi Ádámmra (1662–1691) hagyta. Ádám szintén korai halála után – a törökökkel vívott harcban esett el – özvegye, Lamberg Mária Katalin a bibliotékával együtt a dél-morvaországi, váráról híres Bitovoba költözött. A könyvtár aztán itt maradt egész 1893-ig, amikor egy bécsi antikvárius, bizonyos Sigismund Kende árverésen megvásárolta. Ő azonmód katalógust nyomtatott, tudván, mekkora értékre tett szert. Így jutott el a gyűjtemény híre a horvátokhoz, akik még abban az évben (1893) visszavásárolták a páratlan gyűjteményt. A horvát kormány 12 ezer forintot fizetett érte akkor, amikor a zágrábi királyi könyvtár vezetője 300 forintot keresett havonta. Így került a teljes anyag a zágrábi egyetem könyvtárába, ahol ma is gondosan őrzik, folyamatosan konzerválják.

Zrínyinek volt kitől örökölnie a könyvek iránti szeretetét. Nagypapa, IV. György a Csáktornya közeli Nedelišče településen, Horvátország első, általa alapított nyomdájában 1574-ban adta ki a *Decretum Tripartitum*-ot, azaz Werbőczy Tripartitumának (Hármaskönyvének) a fordítását, amit a kaj-horvát nyelv legősibb emlékeként emlegetnek.

A Ne bántsd a magyart 1920-a kiadása